

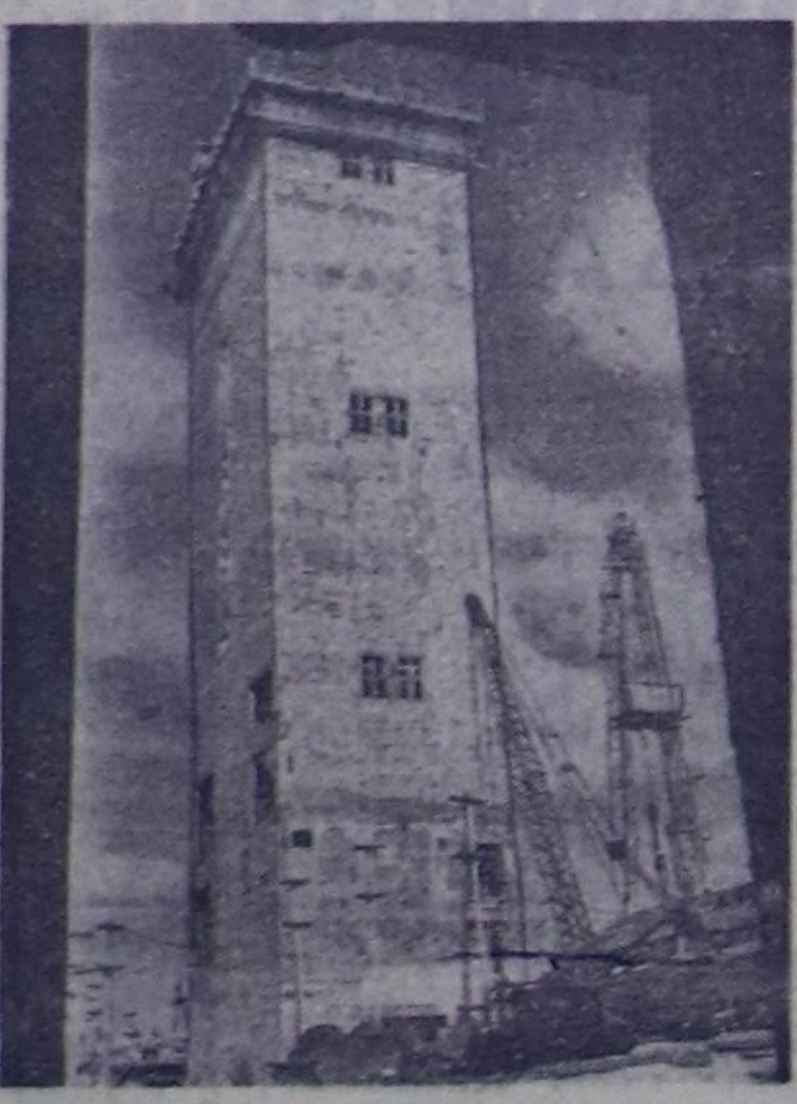
СЕВЕРОУРАЛЬСК. Североуральски-
ни боксит рудниктеринде алюминий
үлөтүрүүгө херелээр чиг-эттич тыык-
чылары чаа бүдүрлөт күүлөсүн аягы-
лаага кирип турар. Ында «Гигант 16-
бис» дээр шахтанын копериниң тууун
доозуп турар.

Устүндө чурукта: чаа шахтанын ко-
пер.

Николаев область. «Баштанский»
совхозтун дүжүт ажаап алышынында
ажылдап турар 150 механизаторларын
ортузунда чарыш калбарган. Дээр ком-
байнерлер коммунистер Александр
Иванец (он талазында) биле Владимир
Белянский сезонда кайызы-даа 9000
центнер тарааны бастырып алырын ху-
лазген.

Совхоз күрүнөгө пландан ажыр 3000
тонна ажыг тарааны садарын шиттир-
лээн.

СЭТА-ныч фотохрониказы.

КҮҮСЕЛДЕДЕ

Кызыл чыл келген туудум-аа чаа-
гайжыттынып, улуг-улуг туудулар-
нын белин үнүп турарын, кулукчу-
ларын, орук-чириктиң акжип, ас-
фальттар-биле шытынып, чингир
ногаан үнүш-биле шиметинип, буу-
рут чаа хоорай болуп бар чыдарын
кым эскербес боор! Ол дээрге, бист-
тиң алдарыг туудуларымыстын,
чурттагы чонун кызымаккай күш-
ажымынын түнели-дир. Кызылымыс
план бузгучу тургустунуп, кижилер-
ниң чогаалкычы күш-ажылы-биле
чазартынып, чарашчып бар чыдар.

Кызылдың чурттагы бурзу-ле
хоорай арыг-сылыг, бедик культу-
рут, быжык көрүм-чурумунг болу-
ру, каракка чаагайжыттынып кы-
лукчулар, кварталдар, байыңнар,
оруктар, сад-серендиктер көзүлбөзү,
салыг-маганын аш-чөм-биле хандыр-
тынып турарын, кулуктура албан че-
леринин ажил-ижинин акжыларын,
чаз-маматы бурзу-ле чаа-аага
чараш аажы-чанга эсерин, ниничин
көрүм-чурмун үрөп, худиганаар,
өзгөзгө, маңгысталак амыдыралыг
болгаш ажил-кылас, арагыч кы-
жыларын турбанын күзөүр. Хоорай-
нын автобус шимчээжинин, телефон,
харылаа, сайылгаан-чырык доктаа-
мал ажилдап, кижилерин харылаа-
зын, ажил-ижин дүрүм бузгучу хан-
дырған турарын болаар. Бо-ла бүгү
негеделер, саналдар болгаш күзөү-
күннери 1965 чылдың мартта бол-
ган чар-чөп Советтеринин конгула-
ларынын үзүндө боттарынын деп-
шияп үнүргөн депутаттарына кон-
гукчулар берип турганын. Ам оон
бөрү чык ашкан.

Конгукчуларын чагыларын
күсөттинип турарын дугайында
чутула айттыгымын хоорай Совет-
тин элчегидиг тоску сессиязынга
чутаалашкан. Күсөдирин-биле ху-
лап алдынган 96 чагылардан 45-
жи күсөттинген болгаш 32-н күсө-
ттинеринин кырында келген.

Дика хей ажил-агыл организа-
циялары болгаш бүдүрүлгелер хоорай
Советинин бадылаан кемчелер-
ин күсөттишкан. Боттарынын
ажылдарында алган акжылыгени
чедип алган, бүдүрүлгө пландын
ажыр күсөткен. Конгукчуларын
чагында опалап демделеттинген
бүдүрүлгө продукциянын шымырын
бедиринин чагылары база күсөт-
тинип турар апарган. Улутпур
бүдүрүлгелери нинти продукция бу-
дуринин талазы-биле 1966 чыл-
дын беш айларынын күрүнө пландын

109,3 хуу, автоажыл-агылар —
108,6 хуу күсөткен.

Ылангыч алгы заводунуң коллек-
тивин (директору аш Сафигулин) бедик
бүдүрүлгөчү көргүзүлгөсүн чедип ал-
ган: беш айын пландын 139 хуу күсө-
ткен, конгукчуларын чагылары-
биле бүгү-ле кемчелерин дозуу-биле
хандырган. Идиктерин болгаш ал-
гы бараанынын бүдүрүлгөсүн
технологиянын сайырангайжыларын
чедип алган, бүдүрүлгөсүн шуушак
методун шингээди алганы-биле бу-
дуруп үндүрүп турар продукциянын
шымыра безен, оон дүргөн сайгар-
дыр арганын акжыткенден бүдү-
рүлгөсүн орулгалыг чоруу көдүрү-
ген. Ол ышкаш автосепелге заводу
(директору аш Самойленко) азын
ажылдарын чурткан. Коллектив бү-
дүрүлгө программанын чедикши-
нин күсөткөн, бүдүрүп турар про-
дукциянын бедик шымырын чедип
алган. Беш айларын нинти продук-
ция бүдүрүп пландын завод 108,3
хуула, оон иштинде автомобильдер
септээрин 118,9 хуу, шимчеликтер
септээрин 181,9 хуу, шой кузанын
123,6 хуу күсөткен. Конгукчулар
чагы-биле ажилдап кылган 7 кем-
челерден 5-жи күсөттинген.

Хлеб заводунуң коллективин (ди-
ректору аш Антонов) күш-ажылыгын
бүдүрүлгөсүн бедиктен, продукция-
зынын ассортиментиин азбеткен,
шымырын акжыткен. Ол ышкаш үш-
ку АТА-ныч (начальник аш За-
леев), рессперсозов АТА-ныч
(начальник аш Маслов), Кызылдың
электростанция (директору аш
Асеев), типография (директору
аш Чинков) коллективтеринин багай
авес ажилдаанын сессия демделгөн.
Хоорайнын амыдырал-хандырылга
комбинатынын амыдырал бүдүрүлгө-

леринин четкииз болгаш чурттагы
чонун эргөжөк чутула чүүдүлөр-биле
хандырынын кемчелер өскөн. Улус
өөредилгезинин, казык камгалады-
нын, кулуктура болгаш садыг ханды-
рылаанын талазы-биле конгукчу-
ларын чагыны бузгучу тургускан
дыка хей кемчелер ботташкан.

Чагыг бүрүзү — ажил-агыл санаал-
дар болуру-биле кады албан органи-
зация болгаш бүдүрүлгө чөйрөсүн
чедир кылдырмаан ажилдарын,
инишпиративинин айттыгыларын
боттандырыныч уланган шүгүмчү-
ле деп чүвө билингир. Конгукчу
бүрүзүгүн сөзүгө кылдынгыр болу-
ру, элче чоругу кичиргегейи салы-
ры — улуттукчу-депутат, улустун
айбычын бүдүрүлгөсүн хуңдугу ху-
лазген болур. Бо талазы-биле,
ылангыч конгукчуларын чагыла-
рынын күсөткөсүн организаастар
талазы-биле ажилдык нинти де-
неди хоорайда ам-даа кулу дээрин
айтыр чутула. Чуртталга байыны-
нын капитал септегезин болгаш
чуртталга туудуларын организаастар
талазы-биле чагыларын күсөткөн
онла багай болуп турары чажыт
авес. «Кызыл туудунуң» тууду эрге-
леди (начальник аш Пересыпкин)
чуртталга туудунга чаргыдаар хо-
регенин чыл пландын 5 айларын
дүрүзүндө чуте 31,7 хуу күсөткен,
«Коммунисттин» тууду сеп-
теге эргеледи (начальник аш Лю-
бутина) бо чылын чуртталганын ка-
питал септегезинге үндүрүп берге-
ни 278 муң рубльдык чуте 55 му-
нун беш айларда шингээди алган.

Хоорайнын садыг четкилерин каа-
бартыр талазы-биле ажилдын күсөт-
көн хуусааны үстүп, 26 кварталда
магазин ам-даа кулажыттынып, уни-
вермагын туудушкуну ам-даа эге-

лэвен. Коммунал ажил-агылын
талазы-биле чагылар аяне өжүм
күсөттинип турарын айттыр керек.
Мында бүгү чагыларын чуте 20
хуу күсөттинген. Ол болза орук-
тар, канализация болгаш водопровод
туудун күсөткөдир дугайында ча-
гылар болур. Бо ажилдар талазы-би-
ле пландын оинагаларын үшүк ту-
дуг-монтаж эргеледи (начальник аш
Казанкин) үргүзүчү үнүп келген.

Хоорай Советинин күсөткөмү
ажыл-агыл улуттукчуларын пландын
ажылы болгаш оонагаларын албан
күсөдирин, конгукчуларын чагыла-
рынын дозуу-биле күсөдир даш
бүгү-ле аргаларын дилеп тыварын
ыракта четес береп келген сессия
бууру шалп көргөн. Ол ышкаш
чагылар күсөткөсүн организаастар
чыгыг болгаш хандырынга хоорай Со-
ветинин доктаамал — комиссарлар,
тус-тус депутаттар, бажында бол-
гаш квартал комитеттери кошкак
кырып келген. Конгукчулар мурун-
га депутаттарын өтөттарин чам-
дыг окуртар талазы-биле доктаамал
организаастайн, хоорай Советинин
ажылынын, конгукчуларын чагыла-
рынын күсөткөсүн дугайында
аминадыларын ышлайн турар.
Чамдык ажи ажилдыг доктаамал
комиссарларын, депутаттарын, квар-
тал болгаш бажы комитеттеринин
дуржулганын неперетпейн турар.

Айттыгын четкестерин чок кы-
дып, конгукчуларын чагылары
күсөттинген турарын чедип алы-
рычы уланган делгерейи шити-
лерин сессия хулап алган. Ону бот-
тандырганынын түнелинде бистин
пайымылазымын кулуктураз бе-
ди, улутпур бүдүрүлгө чөйрөсүн
экономикти күчү-шымылы быжыт-
шып, кулукчулар болгаш кварталдар алы-
хыр килр чаагайжыт, туудулар
улам калбар, чонун материалдыг
хандырылганы улам акжып.

С. СААЯ.

Библиотекалар көрүдөи чоруп тур

«Совет Россия» колхозтун төп ку-
дучуларын бирээнде колхоз-
тун библиотеказы туруп турар.
Ажыл шагынын хостуг уелеринде
ном туткан улуг, биче кижилерин
оон үнүп, кирери көүдөй бээр.

Экилеринин бирээзи

Бедээ библиотеказын туруп турар
бажыны номчукчуларын ному бо-
ду шияп алырынга таарымчалыг
тургустунган. Номчуга залы, ном
склады, чаа номнарнын делгери кө-
рүштүт. Чоокта чаа ол колхозка чо-
рааш, келээ библиотеказын номчу-
чулары-биле ажилын соңурап, оон
эргелекчи Анна Трофимовна Боро-
нова-биле чутаалаштым.

Номчукчулар-биле ажилды эки-
жеринге библиотека чөйрөсүн
кежигүшери менээ улуг дузаын че-
дирип турар — деп, эргелекчи чу-
галалдыр.

Калдыг-даа ажилды активтин ду-
зазы чокка боттандырып берге, мо-
ну барындаалаш, библиотека эрге-
лекчин болуп ажил-чорудулазын
активке даянып турары таварылга
авес. Библиотека чөйрөсүнн кижигү-
шөргөсүн школада орус дил, лите-
ратура башкылары Н. Ягола, Л. Се-
реева, Т. Агапова кирип, номчун
ужур-дузазын колхозчу ажил-ишчи-
лерин ортузунга тайылбырлары-
нын талазы-биле улуг ажилдарын
кылып турарлар. Библиотека келээ
клубтун ажилдакчылары-биле кады
номчуга келгелерин, азым-бүтө те-
маларга диспуттарын доктаамал чо-
рууп турары чачыл апарган.
Сөөлүгү аш айларда бешин «Кижигү-
шөргөсүн, өнүкү», «Тайбын уеле
мадыларын чорукту кылып болур
бе?» деп темага диспуттар болгу-
лаан. Ол диспуттарга хергелээр ном
литератураны Анна Трофимовна ши-
ли, келгелерин идеяктейлг органи-
заакчыларын бирээзи болуп турар.

Калдыг-бир нонга номчуга кон-
ференциянын кылдыра, — бүгү тала-
лыг белеткелди ол чоруп турар.
Ары-Бажы 8 чыл школазынын өө-
реникчилеринге чогаалчы Олег Сага-
ноолун «Аас-кежиктиг сылдыс» деп
номчуга номчуга конференциянын
эртирери-биле Анна Трофимовна бу-
гу талаалыг белеткенген. Шынап-ла
конференция дыка бедик делгелер
эрген болгаш өөреникчилер ук чо-
гал дугайында хейну билип алган-
нар.

Библиотеканын залында аягы-а-
гы темаларында номнарны улуг эге-
лер-биле бижээш, көскү кылдыр ас-
кан. Оларын чамдыктары бо: «Ком-
сомолчу мадылар» деп эгелди дел-
гирде А. Матросовтун, О. Коше-
войнун, З. Космодемьянсканын, Е.
Чайканын, М. Мельникайтын
болгаш еске-даа комсомолчу мады-
ларын дугайында номнар. «Эр-
тем болгаш шажын» деп эгелде Ф. Фи-
липповтун «Коммунизм болгаш ша-
жын», «Делгетинин төнчүзү бар
бе?» деп номнар, «Школачылар бол-
гаш пионерлер» деп эгелде алаада
А. Тайларын, А. Бартонын, М. Мар-
шактын, С. Михалковтун чогаал-
дарын, Ю. Гагаринин «Космоско орук»
деп ному, Конювонун «Ленин дуга-
ында чутааларын» делгеп көргүсө-

тунген. Моон-биле кады бистин ре-
спубликанын мураакчыларын дур-
жулазын көргүсөн номчугуларын
база-ла мында келгөн. Чинжалыг,
«Революциянын чалбымын» колхоз-
тун дуржулгалыг агроному О. Чуван-
ын «Бедик дүжүтүчү мадылазын»,
А. Пожалецтын «Комсомолчу про-
ектор, улам-из чырыт» даш оон-
да еске арга-дуржулга көргүсөн
номчугаштар библиотеказда хей.

Анна Трофимовнанын ажил-херээ-
бери таныжып турган, колхозчу чо-
нун эртем-билигке соңурап, библи-
отеканын ном фондунун өздүлгө-
син болгаш библиотеказын ажилын-
га колхоз баштар чөйрөн, парт-
комун талазында практикаг дүза-
зын соңураптымыс. Бир авес эр-
кеп чылдын июль айын эгелде-биле
амгы уени деңгээр бола, номчукчу
салгы 50 жаш кижигү немеркен
болу. Болгоз библиотеказынын ном
фондуз чыл келген туудум улам-на
немеркен турар.

Имчалыкка библиотека эргелек-
чиинин комулап турары чөйрө чөп-
түт. Эң ылангыч ортук өөрелде-
ге чөйрөсүн эртем-билигке өөренип турар
өөреникчилерге өөрелде номнар
библиотеказда чөк. Бо талазы-биле
заочник аштер улуг негеденин тур-
гузуп турар. Ол ышкаш чечен чогаал
номнар Кызылдан төпчүтүн чоруп-
тыла келер турар. Оларын саны
контугу авес. Ылангыч тыла дил
кырында чечен чогаалдар чангыс
аксепилерге келер турар. Эң библио-
теказдык тыла чогаалдаран К. Кулаж-
нын «Ыржым булун», Сурган-до-
лун «Ишкылдыр», М. Кенин-до-
санын «Элге кемпир шапкын»
деп сөөлүгү чылдарда чырыкче үнөп
номнар чуте чангыс-чангыс аксеп-
лар.

Ары-Бажы келээ библиотеказын
чонун билг чедип азырынч озаа
болуп турар талазы-биле «Совет Россия»
колхозтун баштар чөйр (партамы аш
А. Дежнев, парком секретары аш
О. Чылба-оол) доктаамал сагыш са-
лып турар. Амгы уеле библиоте-
казын септелгени доозуп чыгаан. Алаа
олаар ыш долзуу-биле белеткети-
нген. Библиотеканын дагы долаан-
дыр херинеттинген. Колхоз баштар
чөйр хову тургаларын болгаш
фермаларга библиотеказын чоруту-
руга транспорт талазы-биле доктаа-
мал дузаал турар.

Амгы уеле библиотека бүгү-ле
ажыл-чорудулазын СЭП-нин ХХП
сезонунин шиттирлерин амыды-
ралга боттандырыныч, чон ортузу-
га аглал-массалыг ажилдарын улам
күсөткөдиринче улангырып, Совет
эрге-чаргынын 50 чыл болуп
оюнга ажил-иш-биле бүгү талаалыг
ужражыныч конгукчуларын өви-
лелдериңче уланган ажилдап тур-
дар.

И. НЕЛИН-СЕНТИ.

ЛЕНИН ОРДЕННИНГ АНЧЫ

ХАМ-СЫРАНЫЧ Чазар-Хам,
Бедир-Арыг, Сарыг-Баштар
мыңавар аягыр, иви мал
ажылдыг Ак-Оол, өөрөнгө
аагы-биле пиллерин тегерип, эр-
теги оларда Бедир-Арыг ба-
мылче үнүп бар чыткан. «Хайы-
даа бол, орутуттү чөйр эки, ха-
жатай-даа бол, ооздуг кижигү омак»
деп улегер сос бар. Шында-ла
ооздуг алаарымын-даа кым би-
лир. Оол болур чүвө болаа, эр
кижигин «эртемин» — аягынын
арганын алды менден салган-ла
аар ышпаан деп, кижигү ортузу
эрте дүжүп чорур, чактыр бо-
зуну кулу баштадыр шавып чүт-
кен алган эр мыңавар бодатылаан.
Чактыр боозуң аямаан хой: бис-
тан, дары, коргучуңуң үнөш
улуг, келерезе көчүтү тывыл,
бейн баар, кий, диничин «дү-
жүдүн» чөйрө-даа оруттуге, чөйр
албас... Чары, мындымды ажааны
пүтүтүтү: чылда бежен-алдан ка-
тан көжөр апар. Чымш, чы-
мыш. Че, че, эр кижигин соруу
бастылар, ошкө-омок чок, чоругу
чотула чүвө дөзө деп сергелен-
ген, шиптеде симырапын мрлап,
даа чораша:

Валук, диничин оңу-биле
Тодуг, өскөн тоңу-ла мей,
Өд-ле пөчүмчүл дооругуна
Серияс өскөн тоңу-ла мей...
Халын, шарлаан, тал холуй үн-
ген шырай өскөн келжиг, хо-
роондо шоран халыларг мө-
рүнчө үнүп бар чылда, демги-ле
боданын уламчылыг берген: «Ала-
ла дашкырыг кадайын айы, ху-
ну чоокшудулаан чүвө болгай, арай
далашпааңа хоржок авесле. Ая
эзди муңау-да бол, арай харыг
болгай, ол кижигү аки болураг,
дегми ак ниничин өөл бөрүчү,
эзди чымчак, семес болгай.
Чогула-ла ооздуг болурунга
ол бузгучейи чораша.

Алды айнып бир борангай ху-
нунда Ак-оол аалыгга омаа сү-
ргей чамып келген: аялык шымын
агакш, артымырын артынын,
хөй келжиг өске чарыдаанда ко-
мпот алган келген. Алчымын ка-
дайы — эрел биле чоок камга
суратпаан Чымын ову өөрүшкү-
дүг уткан. Уш кымы адамынга
эргеленип тургулаан.

Тангыт-ла чедип конуп чорда а-
чы дарган Ак-оолдуң чадрынга
бир кижигү немеркен: хеймерээ
оол уруг болган. Алчыныч өө-
рүшкү-манайы аажок-ла тур-
ган: бирде каттыргылаан, бирде
баштактанылар-даа. Ак-оол сак-
тырга, Көстүк биле Каалдаран
деп иви мал бейи хулузуруп
турган ышкын болган. Оол уруг-
вун дой-байырын кылдып тура,
чонда хуңдугкелдиг диктен
Мырлаа деп ат-биле ову алаа-
нар, ол атка төлөткөн бооруу
аваа күшөп алааңнар-даа.
Эргелет хеймер огуу доорук-
калык чыдыраа ачы, дарган у-
гугт Ак-оол өскөн-торон Сарыг-
Баш тайлааныга монге угузуу
чудуй берген. Хамык сагыш чо-
ваакын Чамын кадайын өк-
тинге чүдүрүлгөн. Хамыктын
мурунунда алааа деп кадыр ха-
вактыг, сөөкүр боттут хеймерээ
гү Мырлаажымын көзүр үзгөн
магалааы чутула турган...
1915 ЧЫЗ, ШОВАА, сөөкүр
оол Мырлаа төрөн адамы-би-
ле демей, хуңдугуу база ышан-

шый берген Ак Торгалай аччы-
ны эдирип, эргеге авес, берге өө-
рөнгө берген. Чактырмы кадымын-
лаарын-даа, часпас адар мерге-
жиди-даа эң баштай Торгалай
аачы анда өөрөткен. Эр апарган
огун кижигү кымы каре үе кел-
ген дугайында шиттирлөгү чу-
таа база мыңавар болган.

Ычан, Ак Мырлаа өг-бүдөлдүг,
тускайлап чуртталгалыг аччы,
малчын арат апарган.
Моол өзү барымдаалан Ак
сумузу диктен турган Хам-Сыра-
ныч Дус деп чөйрө Тывага хуви-
каа өскүрүлгүч бүдүзүндө
чыгып болган. Ук чымша оон
ийн өгүлгү аалдан. Мырлаа баш-
тап кезек — аныктар келтиргөн.
Чамын башкы аямында оон
чымша «садыг-паймаага» сым-
дап алгаш, кожууш воанын То-
мут, Ак сумузуңуң чамыны Кы-
зыл-оол олар кез: «Сонгаар орус
чуртунда хай-талап, үймөз-сам-
мын өскөн, млар дыка дым-
даалан болбас, буян-чаванга ба-
гай, шаг багы дүжөр» суг-суг
деп, аадартылг сургааш барган-
нар.

Ол үедө Мырлааның өг-бүдөсүн
шору, өзү-быжыга берген болу
ажылга кызымын, салым-чаван-
ныч аччы, адамынын угун сы-
лаан, төлөткөт эр диктен берген.
Мырлааның өчсү күзели — көш
малын өстүрер, келер үедеге
салгалыгга магадмал-даа бол-
гай-ла. «Чону» — чоорган, хөйү —
хөйгөн» диктир, чонунга-даа өмөк-
луза бээр бодоп чораша. Оон ка-
дында каа-даа баарга, «Сонгаар
орус конуңу улуг шимчээжинин
болу берген, ону Ленин деп мер-
теп утаалыг кижигү айттып баш-
тап, байларын, ак хазанын тө-
рөп теереткелген, алды кижигү-
нин кара ажаан, алаан-удуттен
бүрүн хосталыр» деп баштай да-
чыр чутула, оон соонда бад-
калдыг өскөргөлдөр диктир до-
лу динимтеген.

УДАВААДА хувскаалдын
херелдери Току тайгаларын
ниң дүмбөйлөтүр чыдырып,
арат Мырлаанын утаан-мерде-
ленич сипинкен.

Тывааны Араттын Революстун
намын Току кожуун комите-
дин турары дорбелчин мш бажы-
ндан үнөш хэр чаа чедип чо-
руур, тааламбы тоуну салгара
куржанып алган, ууузуулар,
шилгелер сыныг, хип дөз чы-
мы эр үнүп келген. Оон дерде
берген шырайында сагыш ха-
мышкынын, сынып чок шити-
рип болгаш өөрүшкүвүн иле-
рошкыны хары угда көстүчү чо-
раан. Кожом даргазын ача на-
мын кызыл билелди канчаартып-
сып берген, берип турган чагы
оон угаан-сагыжында кезээде та-
маламы аркан. Дарга мыңча
дөз: «Чонун болгаш хувскаал-
дын херелде шымын бооп салган
сорулганын аякы дөзү тур-
жун мөзүдү кижигү дээрленич чиг-
жымын-дир мен. Бистин чурту-
нуста мал бажы өстүрери чутула
айтыр, оон шитинде иви малды
өстүрери оон чутула айттыр.
Моон мурунунда түнелдиг ажи-
лымын мактамышпаа, моон сол-
гаар оон-даа эки түнелдиг боор-
уларын күзөп, накта киреки-
нер-биле байыр чедирдим, эш
Мырлаа

1930 чылдан эгелеп нам кежи-
гүвү Ак Мырлаа ол чагымын те-
лентип-биле күсөткен-даа. 1939
чылда Мырлаа биле Сөвек пий-
ниң шандаа өчүгө алганын кыш
иниз дыка өскөн. Оларын ол
куженишкыны халас барбаан:
Ак Мырлаа Ак-ооловиг ТАР-ныч
Биче Хурал Президиумунуң Чар-
ныч бузгучу. «ТАР-ныч муру-
накы малчын» деп хөрөк дем-
дө-биле шөңөткан.

Хамык укур малчынын шөң-
пал-макталында авес. Оон мал өс-
түрүр дөш үлдүргөн күжү чүгө
тыла чотта авес, акы-дүмча
СЭР-ниң чоңуңуң фашымаа
улау демселенич дузалыг болган:
чүс аягы баш нини ол Ала-чурт-
туң Улуг дайымынын үзүлгө
дузалакчыга берген. Ол дугайын
«Ала-чурттуң Улуг дайымын»
шылгарадай күш-ажылы дөзө
деп малаа херечелеп турар.

КӨШКҮН АМЫДЫРАЛДЫН
даржык-тузун хөй чылда по-
руш келген хоочун малчын бол-
гаш аччы Мырлаанын чүрө ту-
руп суурук чуртталгалыг чы-
гар-ла тыргылып чораша. Суу-
рук чуртталгалыг эгезин салган
жылгү хун 1949 чылдың апрель
22-н болган. Ычан Мырлааның
өг-бүдөсүн Шерештөргө турган.

Чутула айттыгымын мааан суму-
нуң бүтү араттары чымын көр-
гө, суму даргазы Ак Эргелде биле
парторг Ш. Сөвк чүвөгө
ужурун араттарга тайылбырлаан.
Чутуанын даяныч — коллекти-
виг, суурук чуртталга дугайы,
ол үедө дөш тайгага чораша ижи-
ги ачкыларын хем кырып, суу-
рук чуртталгалыг кыгыргы-
нар. Араттар савалдан, айттыр
салгаллаан. Ак Мырлаа мыңча
дөз:

Түшүнү арын

НИИТИНИН ӨНЧҮЗҮН КАМГАЛААР

Социалисттик өнчүтү кым-на оор-
лап, самчылар болду, ол күрү-
нүн, бүтү устуту дайын болу-
ду ССР-нин үлөзүн хойлузунда
дүрүтүктөн. Мындан турса, ни-
тин өнчүтүн кара ажиттап, оор-
лап, самчылар чорутар бистин ара-
чы-а-а-а бары хомундун. Бай-Тай-
га районунда, Мөнгүн-Тайга сель-
позунда, «Тээли» совхозта болгон
районуну колхозтарында ниитини
өнчүтүн түгөтөп самчылар чорут-
тар бар. Аны үеде бо талазы-биле
байдал мыйды. Бай-Тайга району
56 мүн. Мөнгүн-Тайга сельпозу 12
мүн рубль самчыдалды. Магалин-
неге танымын ажалын суларат-
канынан эртен чыгып 9 магази-
не оор чорук болгон. Истеде органы
тамык оорларын иреттеш, олар-
га кээмче харысгалган оонаган.
Күрүнүн өнчү-хөргөнизи ка-
лап турган. хамаатн хуурааган

ак сеткилдиг күүсөтпөс, ову кара-
жыттарында ынак, адыска киж-
лери амжалыптайн, сойлап иле-
редип эргежок чутула. Найрал сал-
ында магазин эргелекчизи турган
Күжүт Мартас 570 рубльди, райо-
нун өртөн чингеткен магазинин
салыгызы Күжүт Мартас 1800
рубльди самчыдалды, шийттергениер.
Райло баштаар чери (дарагы А. Шой-
ла) ажалы калар хуурап алырда,
кандыг-да хынада чокка, эртен-би-
лин, мезу-шынарын барымдала-
лай турарындан самчыгдал болгон-
чок-ла бооп турар. Чижээлээрге, На-
йрал салбырда магазин эргелекчи-
зинге Сөзөн Дарын база салыгы-
жа Шагаачы Сөзөнни доран-на ху-
лээп алган. Сөзөн Дарын магазини
хуурап алган, 2-ле хонукта 1500
рубль самчыдалды болгон. Ол уу-
ла хый арага чээлге берген болгон.
Бо «салыгыларын» характер бай-

далынан алган көөргө, хый-ниити-
ни өнчүтүн бугурап калгалаар
кандыг-да барымдаа чок, талап чок
мөзүлүг кижилер бооп турар.
Мөнгүн-Тайга сельпозунун төп ба-
раан складын эргелекчи Николай
Хертек үр эвес үеде амылдаш.
5700 рубльди, Кызыл-Дар салбыр-
да эргелекчи Сөзөн Салчак
19 тонна далганын азы 4600 рубль-
ди самчыгаан. Мөөн алган көөргө,
душкан-на кижилерге ниитини ха-
регенин калгалаары күрүнөге
улуг когаралды челири илен-дир.
Районун, сельпозун сая ажалы-
чылары магазинерин санаашкын
өй-шавда чорутпайн турары са-
чтыгал кыларына оруту ажиттап
берип турар.
Өрө-самчыгдал чугле райпоза эвес,
«Тээли» совхозта, районуну колхоз-
тарында база хый. «Тээли» совхоз-

тун каларчылары Аранчыт 43 хойну.
Дамтай 45 өшүтү сагычтап караан-
нар. «Муратты» колхозтун калар-
чылары Харыг, Шамак олар калар-
ган хойн кара ажиттап оорлаш,
шииттергениер. Ниитини малын ка-
лаалаан кижилерде малын үчөт-
өтөдүн ам-да чурмучтапкан. Чам-
дык колхозтарын малын савааш, ту-
гаарлаван болгон назы харын чет-
те толартпаанын ажиттап алган.
Ниитини өнчүтүн бугурап кал-
галаар камгалаар совет киж-
бугурап хуурааган деп чүвени ка-
жы-даа утпас херек. Бай-Тайга ра-
йонда бо талазы-биле бар четпестерин
сойлап илдердирге чугле исте-
де органы эвес, киж бугурап, хый-
ниити илдердирге киржери чутула.

С. СЕРИН-ООЛ.

Шуугу боду майжынарда, бүткөн, узук баткан ку-
дунчаларды алаар Эмгек хеминг үчүндө кестуу кел-
ген. Очу пионерск «хоройжыгачи» деп оорон. Ында
Тайга районуну шуугу школаларында эч эки өрөдир-
гели, чурмучу, куш-ажылы сундуру 1700 чоттор
иштенетин турор. Олар суга иштин, ачы-чекки ботто-
ру кылып иш, күш-культурага мергелен, спорттун ам-
зы-бур марылдааларын кылып, чорондо башлар, хем-
ини арып кезип, төрөн чорин ишчилеп көрүп, таны-
жып ала турарлар. Октябрьни 50 жыл болор оюнга
күшүр «Чаштаныман чалбыш кыла» деп утту
алч-чорук кылып чорур школалар кинда, дыштаным
турарлар.

Сөзү болгон фото О. ОХЕМЧИКТИН.

Чагаалардан одуруглар КӨК-ЧЫРААДА

«Улут-Хая» совхозтун Көк-Чыраа-
да сикен шөлүтүн үнүгү эртен
чылааындан кайтамчык эки үгөн.
Салбырык ажал-ишчилери 4 агре-
таттыг кезилдени баштайгы хуу-
рапде 37 га черин сикенин кестир-
ген. Ылангыл Кара-оол Чамыякын
удурткан агрегаты кызыл-кызыл
ажылдан турарлар.

Салбыр бо чымыл мал теминге
1600 тонна ирген белеткээр планын
бүтүрү күүсөдип болурун Көк-Чыраа.
Алды-Шынаа, Устү-Шынаа бол-
тат өскө-даа черлерде эки үгөн
сигенир баштапкан турар.

О. ТАВАА

ОРУК ДУРГААР ХӨМҮР ДАШ

Эртен чымын-на Хову-Аксиндан
Кызыл хорайже автобус-биле хал
одуругаш. Кулузуну—Кызыл-А-
вактын орук белдиринде, мыла-чыла
хый оола хөмүр дашты көргөн мөй.
Баштай чоран киж джербеи ба-
рып болду. 1966 чылдын июнун
ортон үзүндө биегиле орук-биле
зап одуругаш, хөмүр даш ооаларын
кара лерис истерин, чаа төккөн улуг
ооаларын көргөш, харааынас арга-
жок болду.

Кулузун ховуу-биле Кызыл-А-
вактын Хову-Аксин эр орук бел-
диринде эгелеш. 3—4 километр
хире черде орук дургаар төккөн хый
хөмүр даш бар. Ол ооаларын бир-
разы-ле 2—3 центнерден ээжөөсө,
чамдыктарын улуг ооалар чартып
тонна-даа хире бар.

Хөмүр дашты кым төп турары?
Мен борта толаргай атты чуталаш
шылаас мен. Ону төп, күрүнөге ко-
гаралды челирип турар кижилерин
бары толаргай. Улуттун чугааы-биле
алырга кыныгы.

— Хөмүр дашты автомашиналар-
биле «Эмгек» совхозтун сууларын-
че. «Коммунизм» херелин колхоз-
тун төвүнче, улуттун Хову-Аксин-
те дүп-хүн чокка өөрүтүп, хый чыла-
чы амылдап турар. Шахтадан авто-
машиналар чогур деданалг чукте-
ри-биле хал чамытар. Чамдык чо-
лаачылар халдыр халдыр күзөр,
а өскөдирин машиналарын эрг.
ооаларын күжү бакмыраан болура,
мычтанган чуктук чамдын төгөр
апарганнар. Чал-Кежигин чуртап-
чылары эртен кышы «орук олча-
ны» ол оола хөмүр даштын ачымы-
биле ишчип эрттирген. Совхозтун бир
фермазы биеи оон хөмүр даштап
ал турган. Мөөн ал көөргө, хөмүр
даштын арбын «хуураа» черде анаа
чылар-дыр. Чонун өнчүтүн бузда-
наарын болдурбас херек.

О. КОРОДА.

СЕЛДЕДЕ

О. ТАВАА

КОММУНИСТ ДУГАЙЫНДА СӨС

Н ОРДЕННИНГ АН

1930 чылдан эгелеп нам кел-
гүвү Ак Мырлаа ол чамыгын ке-
лген-биле күүсөткен-даа. 1939
чылда Мырлаа биле Сөзөк пий-
нын шайда өнчүгө алганы кыш
ишви даша өскөн. Оларын ол
кумуннишкын халас барбаа:
Ак Мырлаа Ак-оолун ТАР-ны
Биче Хурал Президиумун Чар-
лымын эсугар. «ТАР-ны» му-
нанын чамыгын деп хөрөк дем-
да-биле шайланган.
Хамык укур малчынын ша-
па-макталында эвес. Оон мал эс-
түрө даш үндүргөн күжү чугле
тыла чотта эвес, аны-дуча
СССР-ниң чоңуңу фалпагы
укур демиселнге дузалыг болгон:
чүс ажит баш иини ол Ада-чур-
тун Меч-дайынын үзүндө

алыга орулга төп чутула турда,
а орулганын кол үөрүсү аны-
чы ажилдыр деп өлгөн.
хоочун ачы дестумей барган:
эсеп чорур аныч ачыларын
адыртып, аныч үнүмөн.
1955 чылда, Москва хорайга
Бүтү-эвеледип көдө ажил-агы
чеданшкыннерин делегетини-
ч «Май 1» колхозтун ажил-
чилери Ак Мырлаанын хуураа-
ган өөрүшү-биле үздөөр.
Мырлаа ол чымыл делегетини
биче мөңгүн медалы-биле ша-
натка болгон киржикчини ху-
ле медалын алган. Ол чылдан
эгелеш, бо хуураага чедер де-
легетини мөңгүн болгон хуу-
медалы-биле улай-улай ша-
нактылан.

кежээ
халаш
га, Ак
ооалы
сакты
башы
тамы
рыны
Ак
222
тыг
туг
гаар
олу
Кө
ком
алды
тыла

Дарааында өскө башкалар ко-
мандалары улашты. Байдыг
мыскаала турупкан командалары
ны эркий көрүп турарга, келген
команда бурузуну организас
байдалы, хем, белеккен, соңу-
галы каягындамал-даа артык
дараа чайгар-ла көскү.
Репорт хуурап алдыган сооп-
да районо инспектору Ч. Байр.

Удурт турары — ол дөргө
кижандыгын болгон дыштан-
ылыгын ажитты чутула хей-
ри. Бо ажилче сакты салымын
Бай-Тайга районда кошкан.
Удурт органдардан боттү дет-
кине негетини турар. Респон-
данын анык турстер стая-
нык саваа кырыга саваар-
чорлар практикадан ушту-
ту. Бай-Тайга школаларын
ажыттылар бары ажит, боттү
дуза көргүрери чутула.

А. ХЕРТЕК.
Кызыл-Дар 8 чыл школында
турорганттор.

ХУЛИГАН, УҮЛГЕДИГ, ДЕМИСЕЛ

Хулиганнар чуну-да кампарас,
кымын-даа көзөгөс. Кижилерин бак
сөглөп, этеп, эт-сөвин үшөп ап, чо-
нун кылып каан чүвенин үрөп, ку-
рүненин хөргөнизи кам-хайыра чо-
гу-биле үрөп турар. Тиркан таапыр-
ымын сикен, кааан тоорунун кар-
тын чоран-на черинге өткөп, аштак-
ыларын куш-ажылын хуурап
көргөс, ары-шөвөрн саваас. Хули-
ганнарын мчу-шылары бо-тур. Ху-
лиган—ол дөргө киж дүрү ток,
ары-нүтү чок киж-дир.
Хулиганнар араганы кандыг-даа
кызыгара чокка ижер, олар докта-
мал эирин чорурчун күзөрлөр.
Эиритп араталган алган, хый-ниити-
ни албан черлер—театрларга, ки-
нотеатрларга, клубтарга, парктарга,
сөөктерге чыгып алаш. ажил-
чы тоонарын дыштаналганын
шайтык калып, шом-соду үндүртп,
хамык-ла кижилерин дүрүрөп үн-

дүрүрлөр.
Мадаа толаргай чиктерин кө-
гүтүп, чамык албан черлеринде, ала-
илерде кижилерини кошкан ай-
тыр херек. Профсоюз-техникте
училищенин сургууларын Владимир
Чындан-оол, Оюн Эрес-оол олар Кы-
зыл хорайнын паратынга эирин чо-
руп турган. дыштанган улуска амыр
биче берей, таварышкан кижилерин
баш сөглөп, биче хулиган херектерин
кылып турда, шагдаа ажилдакчы-
лар туткан. Олар чогуру кеаеченин
туккан. Бо өөрелде черинде партия,
комсомол болгон хый-ниитини ор-
ганизациялар сургуулар ортузунга
политмассалыг, культура-массалыг
ажыларын чогуру денелге тургу-
ска болза Чындан-оол, Эрес-оол бол-

гаш өскөдөр-да арагае ханываан,
биче хулиган херек үлгүлөп, «ре-
дигеинге эки түнелдерин челип
алган турар ийик.
Араганын ужуу-биле кам-херек
үлгүлөп, хулиган херек амыр-
салга чок, хый-ниитини көрүм-чуру-
мун үрөп чорутар болгончок болу-
лар. Мадаа база бир чиктеки кө-
гүрери чутула. № 2 автожай-агы
чериниң чолаачы Николай Ата-
га, № 1 АТА-ның чолаачы Нико-
лай Сидоров олар уугу эирин маши-
на башкарып чорда, хорайын шаг-
даа кижилерин ажилдакчылары та-
вары берген. Эирин чолаачылары
шагдаалар чогуту-биле чуталган,
машиналар гаража челирип тургу-
ска болза, Чындан-оол, Эрес-оол бол-

туржук, шагдаа ажилдакчыларына
уураштып, бак өскөт сөглөп, күш
дөтөп турганнар. Эирин машина баш-
карып чоран чолаачыларга чогуру
хемчиги көргүсөк. Эирин алган,
хый-ниитини көрүм-чурун үрөп,
биче хулиган херек үлгүлөп чорук
кедилеги бары айымалдыг кам-
херек черлерин утуп болас.
Эрес-Аксин суурун чуртакчы
Б. Зотов эиритп араталган алган,
башкыныкын чамыга от салган, ка-
дайын идик-хейин өртөткен. Ол-ла
суурун чуртакчыны арагачы Ма-
карин Лоботрас хел чуп турган аза-
мын эттөөн. Арагачыларын, хули-
ганнарын чуну-да кампарасында,
кымын-даа көзөгөсүн херечини
бо-тур. Устүнде азы көргөн арагачы-

ларын, хулиганнарын даңазына
профсоюз-техникте училищенин
сургуулу Күжүт Серпейни, геоло-
га «железнодорожные» ажилчы
Оюн Маратты, арагачы, ажил кыла
Владимир Петрову. Балганын суу-
рун чуртакчы Николай Журавле-
вти кирип болду. Арагачылар, хули-
ганнар-биле демиселди күшдөдир-
гине бугу-ниити, хый-ниитини эки-
тура организациялар уугу ролу
ойнап турар. Шагдаа органына ду-
жынниктер доктаамал дузалап, ара-
гачыларын, хулиганнарын илередип
келген.
Советтерниң күүсөкчелеринин ажи-
мистративтик комиссияларында
азы улус сударынын тораал-ниити-
келери-биле хулиганнар 15 хонукту

алаш, анаа-ла дыштанп турарлар.
Биче хулиган херек үлгүлөп киж-
лери анаа олуртпайн, ажилдаар хей-
ри. Оларын сууруларын, хорайларын
чарагажыдыла тузунга бол-
ган ашталганын ажилдаар уура-
лут. Ажил-агы, албан организа-
цияларда ажилдан турар арагачыларын
херан эш-хуурун сударына
көрүп, бугу-ниитини алаан кө-
гүзөр, бурузун билимче болза, оон
херан күдүрү, улус судуна кижилер
херек. Бистин ниитилеништер со-
рулгазы болза, кижилерин хый-ниити-
ниң шугуу-биле кижилерин, олар-
га ниитини ажитты куш-ажылын
кызырар болду. П. БОСНЕНКО.

Редатор Н. Н. КУДАНИ.

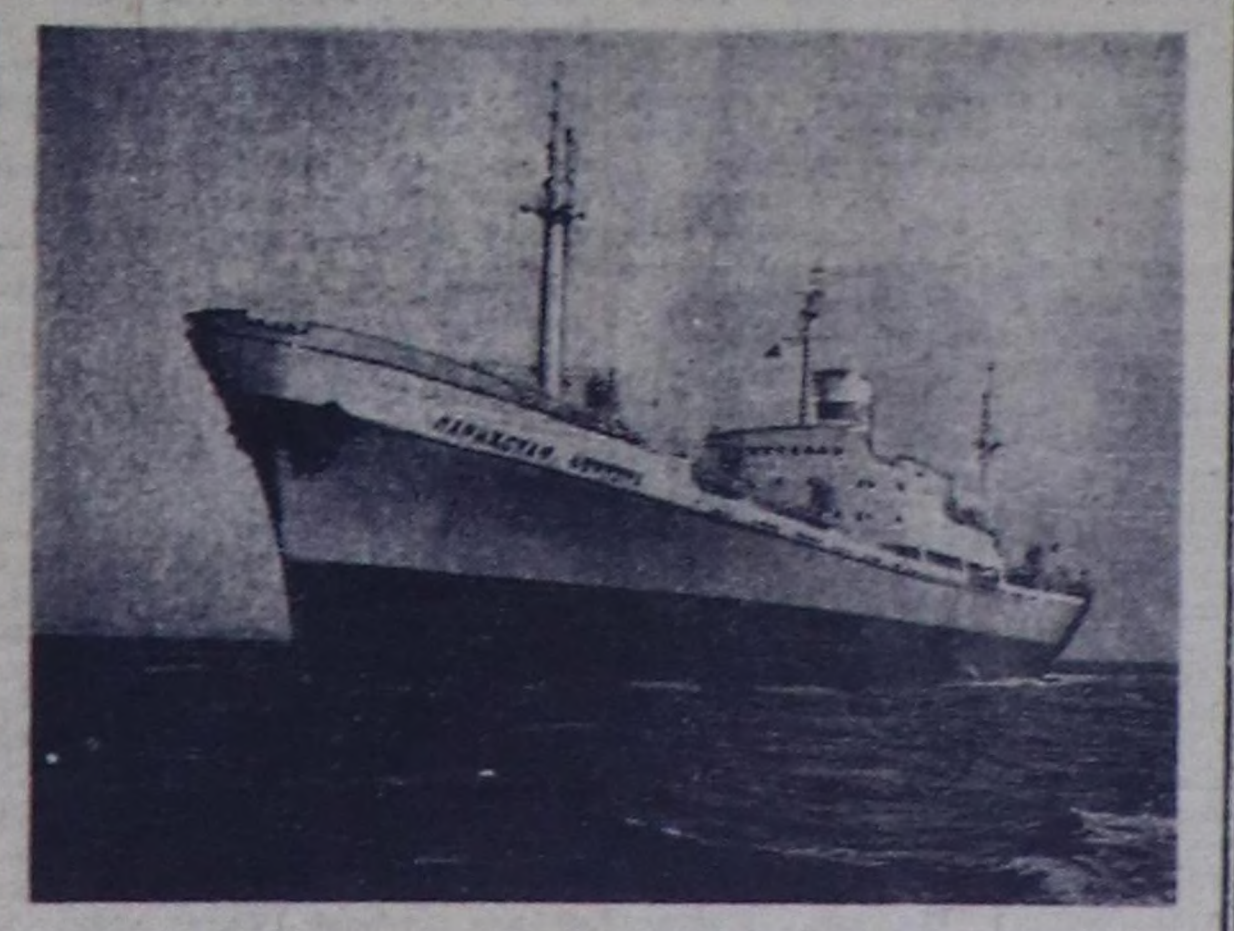
ШЫДЫРАА

М. Хомушку—Тыва АССР-ниң чемпиону

Эртен чымын декабрда республиканың хал-шымдыраа билин чери
дээр марылдаа бирин, ийги чери М. Хомушку биле Х. Ондар үлөш
кен. 8-к марылдаанын дүрүтүп эсугар оларын аразында 4 салыгдан че-
мпон илерээр ужуруг турган. Чемпион илередип ол салгы бо чылдын
ижында илелеш. 1964 чылдын чемпиону Х. Ондар борт салыгдан 2 сакны
алар болза, ол ады көзүр артар, М. Хомушку республиканың чемпиону
болду биле, ийгилик хый салгы алдыры негетинил турган.
Бирин салгы ичкө 23-те болгон. Анда М. Хомушку азы-биле сийлал
салыгын ойлаш улурамын кызын берсе байдалда кирип, сакларлаттын-
ган салгыга Х. Ондарин дүжүп бээринче алабайткан.
Ийги салгыга Х. Ондар көжүн чамыккан база чутурун. Ычканаш
арткан ийи салгыда чемпион от дээр демисел улан чидилген. Х. Ондар
үшүк салгыда рупт ала-даа, дөртүкүн хаймынаар ужура таварышкан.
Миникаан 1963 чылда Тыва АССР-ниң хал-шымдыраа талазы-биле че-
мпону деп атты М. Хомушку калал алган.
Чемпион дээр демиселдин бир солу салыгын көрүп көрөдирин:
М. ХОМУШКУ—Х. ОНДАР.

1. 44 45 2. 46 3. 47 4. 48 5. 49 6. 50 7. 51 8. 52 9. 53 10. 54 11. 55 12. 56 13. 57 14. 58 15. 59 16. 60 17. 61 18. 62 19. 63 20. 64 21. 65 22. 66 23. 67 24. 68 25. 69 26. 70 27. 71 28. 72 29. 73 30. 74 31. 75 32. 76 33. 77 34. 78 35. 79 36. 80 37. 81 38. 82 39. 83 40. 84 41. 85 42. 86 43. 87 44. 88 45. 89 46. 90 47. 91 48. 92 49. 93 50. 94 51. 95 52. 96 53. 97 54. 98 55. 99 56. 100

П. БЕРКОВИЧ,
судья.

Ада-чуртун салгы флотуну чаа газотурбоходу «Параж» коммуна-
лыш шенделе экидирлишкенин Кара Далайга чеданшкынны-биле
доогузган.
ЧУРУКТА: шенделе үзүндө.
(СЭТА-ның фотохроникасы.)

ТУДУТ МАСТЕРЛЕРИНИН ТЫВА РЕСПУБЛИКА ШКОЛАЗЫ

1966—67 ӨРӨДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА СУРГУУЛДАР ХУЛЗЭП
АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР.
Школага өөренириниң хуусааы — 1 чыл. Өрөдирге сентябрь
1-ден эгелээр.
18 харан ору назылыг, 7 классан кузу эвес билигил, тууду
тапазы-биле тусый мергемидип, колхозтарын болгон совхозтар-
нын база колхозтар аразынын организацияларындан чоруткан киж-
лери школага хулзэп алыр.
Школаны доослаан чоруткан организацияларын барып ажит-
лаар. Өөренип турарда материалдыг дузаны хамарышкан орга-
низациялар көргүзөр ужурут.
Школага хулзэп алганнар айд 14 рубль стипендия бар бол-
гон ниити чуртаар чер болгон орун хересел-биле хандырар.
Школага кирерин куззэинер директортун адынга дараазында до-
кументилерни чорудар: билдиринишкни, организациядан чоруткан би-
жи, доңчу наамдары, билинин дугайында херечилеш, казынын ду-
гадында шындыг, паспортту боттү эжкээр.
Школаның адреси: Тураа хорай, Найраа кудумчуу, бажын 13.

КИНО

ИЮЛЬ 5-ТЕ
НАПЫРАА: «Галагос» 9.30,
11.20, 1. «Медальны өске талазы»
2.40, 4.30, 6.20, 8.10, 10 шактарда.
«БАА-ХЕМ»: «Кими дүжүп бер-
бес» 1.15, 3.15, «Арын-нуур» 5.15,
7.10, 9 шактарда.
«ЕНИСЕИ»: «Шиникел теги» 11,
1. 3.30, «Воль-унуш алаанга ынак-
шы» 5.30, 7.30, 9.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Напитан Гранттын
урулары» 11, «Чыгыртпаанарын
төрөл балуу» 3. 7, «Пенькова бол-
ган херен» 9 шактарда.
ЧАПЫ КИНОТЕАТРА: «Росали-
ның чагаалары» 5, 7, 9 шактарда.

Редакциянын АДРЕЗИ

Кызыл Шетиняв—Бравченко кудумчуу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редактортун 24-63 редактортун оралкыларынын 35-24, 25-38, харысчалгы секретарынын 23-35,
партийжи амыдырал кидилин 23-54, агитация болгон пропаганда кидилин 37-13 кээме ажил-агы кидилин 21-47, улуттук кидилин 22-64, чаа ажитчы болгон
кээме корреспонденттерин база, совет тургузуп болгон амыдырал кидилин 21-27, иштиги информация кидилин 20-60, бугалтарынын 31-75, корреспонденттерин 27-41. Согу
кедейи барганда 32-75 телефонго турар.
Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүленин чыныша, Парлаа эргеленин типография.
ТС—00929.